

Oponentský posudek na práci Mgr. Josef BASL Vzdělanostní aspirace žáků základních a středních škol v ČR v mezinárodním srovnání - kdo má zájem o studium přírodovědných a technických oborů a kdo v nich skutečně studuje?

Práce J. Basla "Vzdělanostní aspirace žáků základních a středních škol v ČR v mezinárodním srovnání - kdo má zájem o studium přírodovědných a technických oborů a kdo v nich skutečně studuje?" má poněkud neobvykle dlouhý název nikoli náhodou. Je věnována problematice, kterou je nejdříve nutno přesně pojmenovat (což se tímto názvem více méně zdařilo) a následně vhodně strukturovat (k tomu viz dále). Závažný praktický smysl je zřejmý. Již po několik let se projevuje silící trend zvýšeného zájmu uchazečů o studium o humanitní obory, zatímco na řadě technických a přírodovědných oborů je deficit, který se následně mění i v deficit odborníků v příslušných profesních oblastech. Na rozdíl od toho absolventi humanitních oborů mají potíže s uplatněním. Současně ne všechny aspekty problému přesunu zájmu o studium technických a přírodovědeckých oborů na studium humanitních oborů mají negativní kontexty. Autor ostatně hned v úvodu celkem přesně problém formuluje: „*Absolventi těchto oborů patří na jedné straně k nežádanějším na trhu práce, na druhé straně zájem o studium zmíněných oborů patří k nejnižším... jedná se o téma důležité nejen pro vzdělávací politiku, ale také pro veřejnou politiku a pro oblast politiky trhu práce.*

Jedná se o problematiku, která je velmi komplexní a při řešení které je nesmírně obtížné správně identifikovat a strukturovat to, co je v dané oblasti dominantní a co vedlejší. Lze ji uvažovat v nejrůznějších kontextech, nabízí se např. (a) aspekt náročnosti studia, (b) mzdového hodnocení profesí, (c) obecných trendů vzniku vzdělanostní společnosti, (e) odlišné role sociálních kontaktů (sociálního kapitálu) při uplatnění v oblasti technických a přírodovědeckých oborů na jedné straně, na straně druhé oborů humanitně zaměřených, (d) vztahu mezi prvním uplatněním a celoživotní trajektorií profesního růstu, (e) souvislosti mezi profesí a možnostmi globálního uplatnění (tj. nikoli jen ve vlastní zemi) atd. V návaznosti na to lze vyslovit i velké množství hypotéz.

Autor celkem správně hledá to, co by bylo tím nejvýznamnějším, v kontextu kterého by bylo možné identifikovat ostatní faktory. A (co by spíše nevyslovenou hypotézu) dává uvedenou problematiku do bezprostřední souvislosti se sociálními či ekonomickými aspekty přístupu studentů z různých společenských vrstev k vysokoškolskému vzdělání. To, že se vydal touto cestou, lze hodnotit jako jeden z hlavních přínosů. V práci lze i vysledovat, jak se postupně zaměření na tento aspekt stávalo vůdčí myšlenkou, což je samo o sobě ovšem i výsledkem badatelské činnosti. Z pohledu toho, k čemu práce dospěla, je snadné říci - výše uvedené bylo dobré hned na začátku zformulovat jako nosnou hypotézu a jejímu prokázání či zpochybnění podřídit strukturaci práce. Takto je ovšem problém vidět až prizmatem toho, k čemu práce dospěla a co je jedním z jejích podstatných výsledků. Proto na jedné straně lze vůči práci vznést oprávněnou námitku, že v ní není dostatečně průzračně zformulována nosná hypotéza a že i struktura práce (zejména pokud jde o její cíle a směřování k dosažení cílů) budí určité rozpaky z obsahového a formálního aspektu, na druhé straně právě to je projevem náročnosti tématu a v jistém smyslu slova i ilustrací významu toho, co lze považovat za hlavní přínos práce.

Pohled na danou problematiku (zájmu o studium na přírodovědeckých a technických oborech) prizmatem nerovnosti přístupu ke vzdělání je v našich podmínkách relevantní z několika důvodů:

- V obecné rovině (tj. jako problematika rovnosti šancí) je u nás dobře zpracována a existuje rozsáhlý faktografický materiál).

- V našich podmínkách tradičně byli do studia technických a přírodovědeckých oborů „vytlačováni“ ti, co měli menší šanci uplatnit se v „přetlakových oborech“, což podstatným způsobem predeterminovalo pohled na tyto obory jako méně prestižní.

Pochopitelně je nutné věnovat pozornost i dalším rozměrům dané problematiky, což také autor činí.

Největším problémem práce je (jak již bylo naznačeno) komplikovaná až trochu netradiční struktura.

Například hypotézy (v pojetí autora výzkumné otázky) a cíle jsou formulována až ve 3. kapitole (mj. oproti slibu v úvodu, že budou v 2. kapitole), a to následujícím způsobem:

„*Mají o vysokoškolské studium přírodovědných a technických oborů zájem studenti s nejlepšími výsledky? Studují na vysoké škole přírodovědné a technické obory studenti s nejlepšími výsledky? Liší se studenti*

přírodovědných oborů a studenti technických oborů od studentů ostatních oborů z hlediska socioekonomického zázemí rodiny? Liší se studenti přírodovědných oborů a studenti technických oborů od studentů ostatních oborů z hlediska typu absolvované střední školy?... Cílem disertační práce je analyzovat situaci přírodovědných a technických oborů v České republice, zejména z hlediska zájmu o tyto obory a aspirací na vysokoškolské studium v těchto oborech, tak, aby bylo možné blíže porozumět aspektům, které se na formování zájmu a aspirací podílejí a na něž je možné pozitivně působit v rámci opatření vzdělávací politiky a veřejné politiky. Dílčí cíle jsou, v návaznosti na výzkumné otázky, následující: Objasnit, jestli do přírodovědných a technických oborů na vysokoškolské úrovni v České republice vstupuje v mezinárodním srovnání dostatek studentů. Zmapovat, do kterých vysokoškolských oborů nastupují nejlepší studenti. Porozumět tomu, kdo jsou studenti přírodovědných a technických oborů z hlediska rodinného zázemí a předchozího studia. Analyzovat, kdo jsou žáci a studenti, kteří o vysokoškolské studium přírodovědných a technických oborů mají zájem. Zmapovat politiku podpory zájmu o studium přírodovědných a technických oborů v České republice (deklarované cíle obsažené v dokumentech řídicí praxe a reálné aktivity). Vymežit oblasti směřující k podpoře zájmu o studium v oblasti přírodovědných a technických oborů v České republice.“ (S. 39.) Záměrně je uvádím v plném znění. Takto formulované a takto strukturované jsou totiž samy o sobě důležitým výsledkem badatelské činnosti. Snad proto se k nim autor dostává až v pokročilé části svého textu. Současně jak výzkumné otázky, tak i cíle (včetně dílčích) jsou tak náročné, že v práci nejsou dostatečně reflektovány, natož zodpovězeny (otázky) či splněny (cíle). To ostatně nebylo vzhledem k náročnosti tématu ani možné očekávat.

Další komplikací je ještě jeden aspekt daný již názvem, tj. zkoumání dané problematiky v mezinárodním kontextu. Zde se totiž nabízejí data, která lze obtížně srovnávat. Rovněž tak situace je v různých zemích velmi různá. Autor se s tímto vyrovnává v rámci svých možností.

Na základě jím prezentovaného postupu a provedených analýz lze souhlasit s jeho závěrem, že: „*Vliv rodinného zázemí na míru zájmu o budoucí studijní a/nebo pracovní uplatnění v oblasti přírodních věd nebyl mými analýzami prokázán. Zjištění zato poukazují na poměrně silný vliv školy v tomto ohledu. Zjistil jsem, že zájem o budoucí uplatnění je významně ovlivňován tím, do jaké míry škola studenty připravuje pro budoucí vzdělanostní a pracovní dráhu. Škola v tomto následně působí i na obecnější ukazatel reprezentující míru informovanosti o možnostech kariéry v oblasti přírodních věd, který je pro zájem rovněž klíčový.*“ (S. 106.) Z tohoto závěru vyplývají některá prakticky relevantní doporučení, což lze chápat jako přínos práce. Ten je pak rozvinut formou analýzy dokumentů EU i našich státních orgánů s řadou konkrétních námětů a doporučení. Zde autor prokazuje schopnost dotáhnout zkoumanou problematiku do prakticky zhodnotitelných závěrů.

Práce se nevyhla některým drobným technickým nedostatkům (např. i chybičky v interpunkci, různých styl písma v odkazech pod čarou apod.).

Závěr: V případě úspěšné obhajoby, zejména pokud jde o dobře strukturovanou prezentaci práce s důrazem na vazbu mezi hypotézami, cíli, poznatky, závěry a praktickými doporučeními, navrhuji udělit autorovi hodnost Ph. D.

Praha 10.5.2010

Doc. Radim Valenčík, CSc.
Vedoucí KEMV VŠFS